

Evaluation of Preferences and Criticisms in Recitations in terms of Authenticity of Leases

Musa Akpınar^{1,a,*}

¹Department of Basic Islamic Sciences, Faculty of Islamic Sciences, Afyon Kocatepe University

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 09.12.2022

Accepted : 01/01/2023

Keywords:

Qur'an
Recitation
Authenticity
Choice
Criticism

ABSTRACT

The Qur'an is the main source of the religion of Islam. That's why Muslims believe in the Qur'an. They made great efforts to be read and understood as the Prophet conveyed and taught. As can be seen in the narrations about the seven letters, during the Prophet's time, the Companions accused each other of reciting each other in a way other than what the Prophet taught, due to different recitations. When such events were reported to the Prophet, he said that "the Qur'an was revealed in seven letters, and that they should read whatever is easy from it". Reading the easiest one among the options also requires making a choice. Thus, different recitations continued to exist. Over time, some recitations that did not have a sound attribution and did not comply with the rules of Arabic grammar were mixed among these recitations. Scholars specialized in the business of recitation tried to find a solution to this situation, they determined the correct ones and eliminated the ones that were not. As a result, the majority of the Islamic Ummah agreed on the authenticity and reliability of the seven recitations determined by the recitation scholars and the ten recitations added to them later. But they did this in terms of the integrity of the recitation. While evaluating these recitations one by one, they preferred one of them over the others. Again, some of these generally accepted recitations were evaluated and criticized one by one. These preferences and criticisms were mostly made by commentators and linguists who are experts in Arabic. The preference and criticism in the recitations is an important factor in evaluating the authenticity of the recitations.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(2): 92-100, 2022

Kıraatlerde Tercih ve Tenkitlerin Kıraatlerin Sahihliği Açısından Değerlendirilmesi

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Araştırma Makalesi

Geliş : 09.12.2022

Kabul : 01.01.2023

Anahtar Kelimeler:

Kur'an
Kıraat
Sahihlik
Tercih
Tenkit

Kur'an, İslam dininin temel kaynağıdır. Bu yüzden de Müslümanlar, Kur'an'ın Hz. Peygamber (sav)'in tebliğ edip öğrettiği gibi okunması ve anlaşılması için büyük gayret göstermişlerdir. Yedi harfle ilgili rivayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber (sav) döneminde sahabe, farklı kıraatlerden dolayı birbirlerini Hz. Peygamber (sav)'in öğrettiğinden başka biçimde okumakla itham etmişlerdir. Bu tür olaylar Hz. Peygamber (sav)'e intikal ettirildiğinde O, "Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiğini, ondan kolaylarına geleni okumalarını" söylemiştir. Seçenekler arasından kolayına geleni okumak da bir tercihte bulunmayı gerektirir. Böylece farklı kıraatler varlığını devam ettirmiştir. Zamanla bu kıraatler arasına sahih bir isnadı olmayan, Arapça dilbilgisi kurallarına uymayan kıraatler de karışmıştır. Kıraat işinde uzmanlaşmış âlimler, bu duruma bir çözüm bulmaya çalışmışlar, kıraatlerin sahih olanlarını tespit edip sahih olmayanları ayıklama yönüne gitmişlerdir. Bunun sonucunda İslam ümmetinin çoğunluğu, kıraat âlimleri tarafından tespit edilen yedi kıraatin ve daha sonra onlara eklenen on kıraatin sahihliği ve güvenilirliği üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat bunu kıraatin bütünlüğü açısından yapmışlardır. Bu kıraatleri de kendi içerisinde tek tek değerlendirirken bunlar içerisinde de birini diğerlerine üstün tutup tercihlerde bulunmuşlardır. Yine, bu genel anlamda sahih kabul edilen kıraatlerden bazılarını da tek tek değerlendirmeye tabi tutup tenkit etmişlerdir. Bu tercih ve tenkit olaylarını daha çok Arapça konusunda uzman olan müfessirler ve dilbilimciler yapmışlardır. Kıraatlerdeki tercih ve tenkit olayları ise kıraatlerin sahihliğini değerlendirme açısından önemli bir etkidir.

^a mak_66@hotmail.com

^{id} <https://orcid.org/0000-0003-0188-7929>

Giriş

Kur'an-ı Kerim, din konusunda temel kaynak olduğu için (Kurt, 2022: 9) Müslümanlar öncelikle Kur'an'ı anlamaya ve ondan yararlanmaya yönelmişlerdir. Kur'an'ı doğru anlamak için başta Kur'an'ın dili olan Arapça olmak üzere bazı ilim dallarında yeterli bilgiye sahip olmak gerekir. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada gerekli olan ilimlerden biri de kıraat ilmidir. Kıraatler konusu, Kur'an'ın sahih olarak bize ulaşmasının tespiti ve doğru olarak anlaşılmasına katkısı yönüyle de Kur'an tarihinin ve tefsir ilminin önemli konularından biridir. Farklı kıraatlerden farklı anlamlar çıkarılabilmesi ve bu sayede itikadî, fikhî ve daha başka konularda farklı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılması dikkate alındığında diğer temel İslam ilimleri için de önemli bir konudur. Anlama etki eden kıraatler, bu yönüyle anlam zenginliği ve genişliği sağlamakta ve ayetlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bundan dolayı da pek çok müfessir tefsirlerinde kıraat farklılıklarına ve kıraatlerin değerlendirilmesine yer vermiştir.

Kıraat konusu, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) döneminden günümüze kadar varlığını devam ettiren temel bir konudur. Kaynaklara göre, kıraat farklılıkları Hz. Peygamber (sav) döneminde, daha çok yedi harfle ilgili rivayetlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Hicri 4. yüzyılın başlarına kadar çok sayıda kıraat yürürlükte olup bunlara herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Hicri 324 yılında vefat eden Ebu Bekr İbn Mücahid, çok sayıda kıraatler içerisinde Nâfi' b. Abdurrahman (ö. 169/785), Ebu Ma'bed Abdullah b. Kesir (ö. 120/738), Asım b. Behdele (ö. 127/745), Hamza b. Habib ez-Zeyyat (ö. 156/773), Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805), Ebu Amr b. Alâ (ö. 154/771) ve Abdullah İbn Amir el-Yahsubî (ö. 118/736)'nin kıraatini seçip bu yedi kıraat imamının kıraatıyla sınırlandırmıştır. İbn Mücahid, bu yedi kıraat imamından her biri için de ikişer ravî seçmiştir. Seçtiği kıraatlerle ilgili olarak "Kıraat-ı Seba" isimli eserini telif etmiştir. Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihran en-Nisaburî (ö. 381/992) ise bu yedi kıraate Ebu Cafer el-Karî (ö. 130/747), Yakup el-Hadramî (ö. 205/821) ve Hişam b. Ammar (ö. 245/859)'ın kıraatini ekleyerek kıraatlerin sayısını ona çıkarmıştır. Biz bu çalışmada kıraatlerde tercih ve tenkit örneklerini ağırlıklı olarak, kıraat-ı aşere olarak adlandırılan ve günümüzde de Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından makbul addedilen bu on kıraat üzerinden vereceğiz. Kıraat âlimleri, dilbilimciler ve tefsirlerinde kıraatlere yer veren müfessirlerden bazıları kıraat-ı seba (yedi kıraat), kıraat-ı aşere (on kıraat) ve bunların dışındaki diğer kıraatlerde bazı tercih ve tenkitlerde bulunmuşlardır. Her âlim bunu, doğal olarak daha çok kendi uzmanlık alanını öne çıkararak yapmıştır. Kıraatlerdeki tercihler, farklı ilim dallarında uzmanlaşmış âlimler tarafından yapılırken tenkitler daha çok Arapça konusunda uzmanlığıyla öne çıkan âlimler tarafından Arapça dil kuralları yönünden yapılmıştır. Kıraatlerle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde kıraat âlimlerinin yöntemlerine ve tefsirlerinde kıraatlere yer veren müfessirlerin kıraat anlayışlarına yönelik çalışmalar daha fazladır. Kıraatleri dilbilimsel yönden ele alan, kıraatlerdeki tercihleri inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Biz bu çalışmada kıraatlerle ilgili olarak yapılan tercih ve tenkitleri kıraatlerin sahihlikleri yönünden ele alıp değerlendireceğiz.

Kıraat İlimi ve İlgili Terimler

Birçok konuda olduğu gibi kıraat konusunda da ilgili terimler ve bunların tanımları âlimlere göre farklı şekilde yapılabilmektedir. Tanımlarda zaman içerisinde bazı değişiklikler olabilmektedir. Sonra gelen âlimler, kendilerinden önceki âlimlerin tanımlarından istifade etmişler, kendi anlayışlarına göre onlarda eksik buldukları yerleri tamamlayarak veya kapalı buldukları yerleri daha açık hale getirerek yeni tanımlar yapmışlardır. Tanımların ifade şekilleri değişik olsa da bu durum çoğunlukla anlam açısından özde bir farklılık oluşturmamaktadır.

Kıraat (القرءات) kelimesi sözlükte, (قرأ) fiilinin semâi masdarı olan (قراءة) kırae (okumak) kelimesinin çoğuludur. Terim olarak ise, kıraat imamlarından birinin rivayetler ve tarikler aynı olmakla birlikte Kur'an'ın telaffuzunda, başkalarına muhalif olarak -ki bu muhalefetin, harflerin veya şekillerin telaffuzunda olması birdir- belirttiği mezheptir (Zerkanî, 1988: 1/412). "Kıraat imamlarından birisinin diğerine muhalif olarak takip ettiği Kur'an hususundaki telaffuz usullerinden bir usuldür" şeklinde de tarif edilmiştir (Kattan, 1991: 170; Temel, 2013: 85). Kıraat ilmi ise, nakledenlere nispet ederek Kur'an kelimelerinin eda keyfiyetlerini ve ihtilaflarını öğrenme ilmidir (Temel, 2013: 85; Zerkanî, 1988: 1/412).

Kıraat ilmiyle ilgili kelimelerden "Kurra" sözlükte, okuyucu veya okuyan anlamına gelen "kari" kelimesinin çoğuludur. Terim olarak ise "yedi veya on kıraatin kendilerine isnat olunduğu meşhur imamlara" denir. Aynı anlamda "imam" veya "mukri" tabirleri de kullanılmaktadır (Karaçam, 1996: 79; Temel, 2013: 87). "Kıraati kendi imamından alıp diğer arkadaşlarından farklı olan okuyuşu rivayet edene ravî, imamların ravîleri arasındaki kıraat farklılıklarına / ihtilaflarına rivayet, ravîlerden sonra gelenlerin rivayetindeki / kıraatteki ihtilaf ve farklılıklarına da tarik" denir (Feyzli, 2018: 29-30; Temel, 2013: 112, 128). "Kıraat öğretiminde takip edilen kitap ve şahısların rivayetlerine de tarik denir. Ayrıca bir kıraat şekli, kıraat imamına ve ravîsine yetişmiyor ravînin ravîsinde kalıyorsa buna da tarik denilmektedir." (Tetik, 1990:186; Temel, 2013: 128). Kıraat haberlerinin naklinde ravî veya ravînin ravîsi, bir haberi hocasından değil de, bir başkasından naklediyorsa, buna vecih tabir edilmektedir (Tetik, 1990: 188). Vecih kelimesinin çoğulu ise vücuh şeklindedir ve hem tekil, hem de çoğul şekli kullanılmaktadır. Buna göre, "İmam için kıraat, mutlak olarak ondan alan ravî için rivayet, ravîden alan için tarik tabiri kullanılır. İhtilafın kaynağı bilinmesi için örneğin Nafi kıraati, Kalun rivayeti, Ebu Neşit tariki denilir. Her imamın ravîsi, her ravînin de tariki vardır" (Katip Çelebi, ts: 2/1317).

Kıraatlerin Sahihlik Şartları

Hz. Peygamber (sav) döneminde yedi harf ruhsatı şeklinde açıklanan kıraat farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu konuların önemini ve çözümündeki zorlukları Mehmet Dağ, "Hz. Peygamber döneminde Kur'an ile ilişkili en önemli fakat en karmaşık mesele, yedi harf olgusu ve kıraat meselesidir" şeklinde ifade etmiştir (Dağ, 2011: 31). Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiğiyle ilgili çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Abdurrahman çetin, yedi harf konusunu anlatan 64 rivayeti zikretmiştir (Çetin, 2005: 41-85). Bu rivayetlerin en meşhurlarından birine göre Ömer b. Hattab'ın şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Resulullah'ın

(sav) hayatında Hişam b. Hakim'in Furkan suresini okuduğunu işittim. Okumasına kulak verip dinledim. Resulullah'ın bana okutmadığı birçok harf üzere okuduğunu gördüm. Az kalsın namazda üstüne atılacaktım. Selam verinceye kadar güçlükle sabrettim. Selam verir vermez hemen yakasını topladım. "Okurken seni işittiğim bu sureyi sana kim okuttu" dedim. "Bunu bana, Resulullah okuttu" dedi. "Yalan söylüyorsun. Resulullah bunu bana, senin okuduğundan başka türlü okuttu" dedim. Ve onu yakasından tutarak Resulullah'a götürdüm. "Bunun, Furkan Suresi'ni senin bana okutmadığın birçok harf üzere okuduğunu işittim" dedim. Resulullah bana, "Hişam'ın yakasını bırak, Hişam'a da oku ey Hişam" dedi. Hişam, kendisini okurken işittiğim kıraati Resulullah'a okudu. Resulullah, "böyle indirildi" dedi. Sonra, "Ey Ömer, oku" dedi. Ben de kendisinin bana okuttuğu kıraati okudum. Resulullah bana da "Böyle indirildi. Şüphesiz, bu Kur'an, yedi harf üzere indirilmiştir. Ondan kolayınıza geleni okuyunuz" dedi" (Buhari, 1992: "Fedailü'l-Kur'an" 5; Müslim, 1992: "Salatü'l-Müsafirin" 270; Ebu Davud, 1992: "Vitr" 22; Tirmizi, 1992: "Kıraat" 9; Nesaî, 1992: "İftitah" 37).

Abdurrahman Çetin, "yedi harfle ilgili olarak ortaya çıkan kıraat ihtilaflarının Peygamberimize ve vahye dayandığı anlaşılmaktadır" demiş ve devamında bu görüşünü temellendirmeye yönelik açıklamalar yapmıştır (Çetin, 2005: 325). Hz. Peygamber döneminde mevcut olan kıraat farklılıkları, sonraki dönemlerde artarak devam etmiştir. Hz. Osman dönemine geldiğinde Müslümanlar arasında çekişmenin, düşmanlıkların ve hatta birbirlerini tekfirle itham etmenin sebebi olacak kadar ileri bir dereceye ulaşmıştır. Zerkanî, Hz. Osman dönemindeki bu kargaşa durumunu şöyle ifade etmiştir: "Hz. Osman zamanında fetihler genişledi. Medeniyet yayıldı. Müslümanlar şehirlere ve bölgelere dağıldılar. Hz. Peygamber ve vahiyle, insanların arasındaki zaman uzadı. Her bölgenin halkı, aralarında meşhur olan sahabe'nin kıraatine sarılıyordu. Şamlılar, Übeyy b. Ka'b, Kufeliler Abdullah b. Mesud ve bunların dışındakiler de Ebu Musa el-Eşarî ve daha başkalarının kıraatlerini okuyorlardı. Aralarında, harflerin edasında ve kıraat vecihlerinde ihtilaf vardı. Kur'an, kıraatinde ayrılık ve çekişme kapısını açan bir yolla ki bu daha çok Kur'an'ın hükmüne gönülden boyun eğdikleri Resulullah'ın aralarında olmaması sebebiyledir. Hastalık büyüyüp şiddetlendi. Hatta birbirlerini tekfir ettiler. Nerdeyse, yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat olacaktı. Bu haddi aşma bir sınırdı da durmadı. Ateşle nerdeyse Hicaz ve Medine'ye varıncaya kadar bütün İslam beldelerini yakacak, küçük, büyük demeden herkese isabet edecekti (Zerkanî, 1988: 1/255-256).

Hz. Osman halife olduğunda, insanlara Kur'an okumayı öğretecek, öğretmenler tayin etmişti. Öğretmenler, Müslümanlara kıraati öğretiyorlardı. Çocuklar ise birbirleriyle karşılaşıyorlar, bu esnada birbirlerine Kur'an okuyorlar ve ihtilaf ediyorlardı. Bu ihtilaflar öğretmenlere kadar yükseldi. Hatta birbirlerinin kıraatini inkar ettiler. Bu olanlar Hz. Osman'a ulaştığında onlara şöyle hitap etti: "Sizler, kıraat hususunda benim yanımda ihtilaf ediyorsunuz ve hatalar yapıyorsunuz. Benden uzaktaki şehirlere bulunanlar, daha çok ihtilaf eder ve daha çok hata yapar. Ey Muhammed'in arkadaşları, bir araya geliniz ve insanlara bir imam mushaf yazınız." (Taberî, 1988: 1/27; İbn Ebî Davud, 1936: 21).

Hz. Osman'ın, insanları bir kıraatte toplamak için, Kur'an'ı cem ve istinsah ettirip yazdırdığı mushafları çeşitli şehirlere göndermesinden sonra da kıraat ihtilafları devam etmiştir. Alimlerin makbul addettikleri yanında, hiçbir şekilde tasvip etmeyip münker olduğunu açıkladıkları kıraatler de zuhur etmiştir. Bu durumda hak ile batılın birbirine karışmaması için sahih kıraatler için ölçüler tespit edilmiştir. Bunlara uyanlar sahih kabul edilirken, uymayanlar ise durumlarına göre zayıf, şaz veya münker sayılmıştır.

İbn Cezerî (ö. 833/1429), bu durumu şöyle açıklamıştır: "Bu zikredilenlerden sonra kurra çoğaldı. Çeşitli memleketlere dağıldılar. Birbiri ardına topluluklar onlara halef oldular. Bunların tabakaları bilindi. Sıfatları ise farklı oldu. İçlerinden tilaveti sağlam, rivayet ve dirayetle meşhur olanlar olduğu gibi, bu vasıflardan sadece birine sahip olanlar da vardı. Bundan dolayı aralarında ihtilaf çoğaldı. Zabt azaldı, hatalar arttı. Nerdeyse batıl hakka karışacaktı. Ümmetin tenkitçi, doğruyu yanlıştan ayırt edebilen alimleri, şerefli imamları son derece gayret gösterdiler. Hakkın ne olduğunu açıkladılar. Harfleri, kıraatleri topladılar. Vecihleri, rivayetleri tespit edip sahiplerine nispet ettiler. Meşhur ve şazın, sahih ve sahih olmayanın arasını koydukları usullere, açıkladıkları esaslara göre ayırt ettiler. Biz, bu usul ve esaslara işaret ediyoruz. O alimlerin güvendikleri gibi biz de bunlara güveniyoruz. Bir vechile de olsa Arapçaya uyan, bir ihtimalle bile olsa Osman mushaflarından birine uygun düşen senedi de sahih olan her kıraat reddi caiz, inkarı da helal olmayan sahih kıraattir. Bu şartları taşıyan kıraatler, Kur'an'ın indiği yedi harftendir. İster yedi, ister on, isterse bunların dışındaki diğer makbul imamlardan gelmiş olsun, bunları kabul etmek insanlara vaciptir. Bu üç esastan biri bozulduğunda, ister yedi imam, isterse bunlardan daha büyüklerinden nakledilsin bu kıraate zayıf, şaz veya batıl kıraat adı verilir. Selef ve haleften muhakkik imamlara göre sahih olan görüş budur. Bunu Danî, Mekkî, Mehdevî ve Ebu Şame böylece açıklamışlardır. Bu, içlerinden hiçbirinin hilafına bir şey söylemediği selef mezhebidir..." (İbn Cezerî, ts: 1/9).

Mekkî'nin bu konudaki açıklaması ise şöyledir: "Rivayet edilen kıraatlerin tamamı üç kısımdır: Birinci kısım, Hz. Peygamber (sav)'e ulaşmaya kadar sika / güvenilir kişiler tarafından nakledilen, Kur'an'ın inmiş olduğu Arapçada bir vechi (Arapçaya uygunluğu) bulunan ve mushafın hattına (yazı şekline) uygun olan kıraatlerdir. Bu üç özellik birarada bulunduğu zaman o kıraatle okunur, onun sahihliği kesinleşir. Onu inkar eden kafir olur. İkinci kısım, ahad yolla nakledilen, Arapçaya uygun olan fakat mushafın hattına aykırı olan kıraatlerdir. Bununla kıraat caiz değildir, bunu inkar eden kafir olmaz fakat inkar etmek, çok çirkin bir şeydir. Üçüncü kısım güvenilir olmayan kişiler tarafından nakledilen yahut güvenilir kişiler tarafından nakledilip de Arapçada vechi olmayan kıraatlerdir. Bunlar, mushafın hattına uysa bile makbul değildir (Mekkî, 1979: 39-40).

İbn Cezerî'nin de ifade ettiği gibi Mehdevî (İbn Cezerî, ts: 1/37), Ebu Şame (Ebu Şame, 1986: 171-172), Kevaşî (Suyutî, 1988: 1/106-107) ve Zerkeşî (Zerkeşî, 1972: 1/331) gibi alimlerin hepsi de kıraatlerin sahih kabul edilmesi için "bir vechile de olsa Arapça dilbilgisi kurallarına uygun olmak, bir ihtimalle bile olsa Osman mushaflarından birine uygun düşmek ve senedi de sahih olmak" şeklindeki bu üç şartı ileri sürmüşlerdir.

İşte reddi caiz olmayan yürürlükteki kıraat, bu üç şartın bir arada bulunduğu kıraattir. Bu şartlar bir arada bulunduğu ister tahsis edilip seçilen yedi imamdan birinden, ister bunlardan başkasından olsun Müslümanlardan hiç kimse onu reddedemez” (İbn Cezerî, ts: 1/36-37; Suyuti, 1988: 1/106).

Kıraatlerde Tercih (İhtiyar) ve Tenkitler

Farklı kıraatler arasından birini seçip diğerlerinden üstün tutmaya kıraat ilminde ihtiyar (seçmek) denilmektedir. İhtiyarla eş anlamlı kelimelerden biri de Türkçeye de geçmiş bulunan tercih kelimesidir. Kıraatlerde tercih ve ihtiyar olayı aynı şeyi ifade eder. Türkçede daha yaygın kullanılmasından dolayı biz tercih kelimesini kullanıyoruz. Tercih, iki veya daha çok seçenektan birini seçip diğerlerine üstün tutmak demektir.¹ Kıraatler arasından birini seçip tercihte bulunmak, tercih ettiği kıraatler dışındaki diğer kıraatleri yanlış veya batıl saymak anlamına gelmez. Çeşitli nedenlerle herhangi bir kıraati tercih eden bir alim, diğer kıraatleri de sahih ve geçerli kabul edebilir. Türkçe karşılığı eleştiri olan tenkit ise tenkit edilen şeyin eksikliğine veya tümünden yanlışlığına hükmetmek demektir. Herhangi bir kıraati tenkit eden alim, kendi kriterlerine göre o kıraatte bazı kusurlar gördüğü veya onu sahih görmediği için tenkit etmiştir.

Kıraatlerde tercih olayı sahabe devrinden de bulunmaktaydı. Her sahabe, Hz. Peygamber'den öğrendiğini belirttiği kendi kıraatini öncelikle ve onu diğerlerine tercih ediyordu. Kur'an ve kıraatler konusunda öne çıkan sahabelerin birçoğunun kendi mushafı bulunmaktaydı ve kendi kıraatlerini öğretip yaygınlaştırmaya çalışıyorlardı. Hz. Osman döneminde kıraat farklılıklarından dolayı ihtilaflar çoğalmış, Hz. Osman da ihtilafları ortadan kaldırmak için Kur'an'ın gözden geçirilip çoğaltılması ve bu sayede birliğin sağlanması için çalışmıştı. Hatta Hz. Osman döneminde Kur'an'ın çoğaltılması olayını sebepleri anlatılırken Iraklı ve Suriyeli askerler arasında Abdullah İbn. Mesud'un ve Übey b. Ka'b'ın kıraatlerini okuma yüzünden şiddetli ayrılıkların çıktığı belirtilmiştir. Bu konuyu, Kur'an'ın Hz. Osman döneminde çoğaltılmasını anlatan kaynaklarda açıkça görebiliyoruz (Taberî, 1988: 1/27; İbn Ebi Davud, 1936: 21).

Sahabe asrından beri görülen kıraatteki tercih olayı, sahabe alimlerinin okumadığı yeni kıraatler ortaya çıkarmamıştır. Fakat bu tercihlerin, kıraatler hususunda başka bir yönden çok önemli bir tesiri olmuştur ki bu da, kıraatlerin kaynaşmasına götürmüştür. Sahabenin veya şehirlerin kıraatlerini, hicri birinci asırda birbirine kaynaşmış buluyoruz. Daha sonraki asırlarda ise onları birbirinden ayırmaya imkan kalmamıştır. Tercih olayı, kurrayı çeşitli şehirlerin ve karilerin kıraatinden tercihler yapar hale getirmiştir. Böylece her karinin kıraati çeşitli kıraatlerden unsurlar taşır olmuştur. Bunu Asım'ın kıraatinde de mülâhaza ediyoruz. Onda Ebu Abdurrahman es-Sülemî vasıtasıyla Medinelilerin, Zirr b. Hubeys vasıtasıyla da Kufe'deki İbn Mesud kıraatlerinden unsurlar vardır. Asım'ın kıraatinin sadece Medinelilerin veya sadece Kufelilerin kıraati olduğunu söylemek mümkün değildir. Onda her iki kıraatin de unsurları vardır. Bu kıraat Asım'a nispet edilmiştir. Çünkü bazı vecihlerde başka

kurraların okuduklarına muhalefet eder şekilde, bu iki kıraatin içinden unsurlarını seçen Asım'dır (Kaddurî, 1981: 140-141).

Kıraat imamlarının kendileri de kıraatler arasında tercihlere bulunmuşlardır. Kıraat imamı Nafi, kıraatler arasında tercihte bulunduğunu ve tercih yöntemini şöyle ifade etmiştir: “Tabiilerden yetmiş kişiye okudum. İki kişinin ittifak ettiği kıraati aldım, bir kişinin tek kaldığını terk ettim. Sonunda bu kıraati telif ettim” (Mekkî, 1979: 38). Yine imam Nafi, “Ebu Cafer'in kıraatinden yetmiş harf terk ettim” demiştir. (Zehebî, 1998: 108; Maşalı, 2016: 36). Yani hocası Ebu Cafer'in kıraatinden yetmiş harfi terk edip onun yerine başka kıraatleri tercih etmiştir. Ki hocası Ebu Cafer de on kıraat imamından biridir. Mehmet Dağ, Nafi'ye izafe edilen yukardaki sözlerden yola çıkarak Nafi'nin tercihlerinin gerekçelerini şöyle ifade etmiştir: “1. Kendi bölgesine mensup geçmiş kıraat üstatlarının kıraatlerine öncelik tanınması. 2. Tek kalan okuyuşlardan kaçınması. 3. Zorlamalardan kaçınma.” (Dağ, 2011: 255-256).

İbn Mücahid, çok sayıda kıraat içerisinde yedisini seçip kıraatleri yediyle sınırlandırdığı eseri Kitab'ü's-Seba'da İmam Kisaî'nin kıraatler arasında tercih yapmasıyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Kisaî, Hamza'ya okudu. Kıraat vecihleri hususunda düşündü. Arapça onun ilmi ve sanatı idi. Hamza ve başkalarının kıraatinden -daha önceki imamların rivayetlerinin dışına çıkmaksızın- orta bir kıraat seçti. Asrında, kıraat hususunda insanların imamıydı. İnsanlar ondan kendilerine okumasıyla onun lafızlarını alıyorlardı” (İbn Mücahid, 1972: 78). Mekkî ise imam Kisaî'nin kıraatler arasında tercih yapmasıyla ilgili olarak şöyle demiştir: “Kisaî, Hamza'ya okudu ve ondan kıraat aldı. Ona üçyüz harfte muhalefet ediyordu. Çünkü ondan başkasına da okumuştur (kıraat almıştı). Hamza'nın kıraatinden ve ondan başkalarının kıraatinden bir kıraat seçti ve ondan bir çoğunu terketti” (Mekkî, 1979: 38). Ebu Ubeyd ise “el-Kıraat” isimli kitabında İmam Kisaî için, “Kisaî, kıraatleri seçerdi. Hamza'nın kıraatini aldı, bazısını terk etti. O kıraat ehliydendi. Kıraat onun ilmi ve sanatı idi. Biz zabtı ondan daha iyi, kıraati daha düzgün olan bir kimsenin meclisinde bulunmadık” demiştir.” (Zehebî, 1988: 121-122; Danî, 1999: 1/61). Mehmet Dağ da Kisaî'nin dil bilimi alimi olmasına dikkat çekmiştir: “Kisaî'nin de Ebu Amr gibi dil bilim alimi olması ve kaynaklarda kıraatlerinin dil açısından en fasih kıraatler olarak kabul edilmesi, onun da kıraatleri tercihte dilin en kuvvetli vecihlerini kullandığını göstermektedir.” (Dağ, 2011: 256-257).

Hamza'nın ravisi Halef de Kufelilerin kıraatlerinden kendisi için bir kıraat seçmiştir. Kendisi için özel bir kıraat temyiz etmiş ve on kıraatin onuncusu sayılmıştır. Kufelilerin kıraatlerinden başkasından tercihi yoktur. (وَ حَرَامٌ عَلَى قُرَيْبَةَ kıraati dışında Hamza, Kisaî ve Ebu Bekir'in Asım'dan kıraatinin dışına çıkmamıştır. Burada ise Hafs ve cumhur gibi ra harfinden sonra elif'le okumuştur. (İbn Aşur, ts: 1/62).

Mekkî, kıraat imamı Ebu Amr'ın kıraatler arasında tercih yapmasıyla ilgili olarak da şöyle demiştir: “Ebu Amr, İbn Kesir'e okumuştur. Üç bin harften daha fazlasında ona muhalefet ediyordu. İbn Kesir'in kıraatinden ve ondan başkalarının kıraatinden bir kıraat seçti.” (Mekkî, 1979: 38). Ebu Amr'ın tercihlerinin

¹ Kıraatte “ihtiyar ve tercih” kelimelerinin daha geniş açıklamaları için bk. (Boşat, 2020/1: 91-93; Ünal, 2004: 69-70; Dağ, 2011: 358-361; Maşalı, 2016: 28-88; Sagir, 199: 41-75).

gerekçeleri ise şöyle ifade edilmiştir: “1. Her şeyden önce dil bilimi alimi olması ve kaynaklarda kıraatlerinin en fasih olduğu ifade edilmesi hasebiyle tercihlerinde hüccet olarak, dilin en kuvvetli formlarına uygunluğu kullanması kuvvetle muhtemeldir. 2. Kur’an’a itimat etmesi (Tercih ettiği kıraate, Kur’an’ın başka ayetlerinin okunuşu ile delil getirmesi). 3. Nafi gibi Ebu Amr da bulunduğu bölge halkının lehçe ve dili kullanım şekillerini dikkate alarak, hüccet olarak kullanmaktadır.” (Dağ, 2011: 256). Kıraat imamlarının kendilerinden yapılan nakillerde görüldüğü üzere onlar da kendi ölçütlerine göre kıraat seçmişler, nakledilen kıraatler arasından tercihlerde bulunmuşlardır.

Tercihler, bazen kıraat imamlarına isnat edilen kıraatle ilgili genel bir görüş belirtilerek herhangi bir imamın kıraatinden hoşlanmadığı, o kıraatin tercih edilmediği şeklinde ifade edilmiştir: Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah, “Babama, kıraatlerin hangisi daha sevilidir” diye sordum. “Nafi’nin kıraati” dedi. “O, olmasaydı” dedim. Asım’ın kıraati diye cevap verdi” demiştir (Zehebî, 1998: 108). Abdullah, başka bir rivayette de “Babam, ‘şeddeli bir hemze ve imaleden dolayı Hamza’nın kıraatinden hoşlanmıyorum’ dedi” demiştir (Zehebî, 1998: 116). Benzer bir rivayeti de Zerkeşi nakletmiştir: “Ahmed b. Hanbel, meddin uzunluğu ve başka sebeplerden dolayı Hamza’nın rivayetini çirkin buluyor ve ‘hoşlanmıyorum’ diyordu.” (Zerkeşi, 1972: 1/320). Bu tür ifadeler, genel bir ifade olup o kıraatin bütünüyle reddedildiği anlamında değildir. Aktarılan rivayetlerde de görüldüğü üzere hoşlanmama nedeni olarak, anlama etki etmeyen medzin uzunluğu, imale gibi farklılıklar dile getirilmiştir. Bunlar gibi sözler, kıraatin sahihlik yönüyle değerlendirilip reddedildiği anlamına gelmez.

İbn Aşur, İmam Malik’in kıraatle ilgili bazı uygulamaları reddettiği anlamına gelecek nakilde bulunmuştur: “İmam Malik kurradan sabit olmasına rağmen imaleyle kıraati çirkin görüyordu. Bu (imaleyle kıraat), Medine’nin imamı Nafi’nin Verş rivayetinden mervîdir. Onun rivayetinde Mısırlılar münferid kalmıştır. Malik’in çirkin görmesi bununla okuyanın ancak mücerred ihtiyarıyla okuduğuna inandığına delalet eder.” (İbn Aşur, ts: 1/52, 62).

Ferra, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, Ebu Hatim es-Sicistanî, İbn Kuteybe, Taberî, Zeccac, Ebu Cafer en-Nehhas, Mekki b. Ebi Talib ve daha başka alimler farklı kıraatler arasında hem tercihlerde bulunmuş, hem de isabetli bulmadıkları kıraatleri eleştirmişlerdir (Ünal, 2005: 145-177). İhtilaf edilen kıraatler arasındaki tercihlerini ortaya koyarken: “iki vechin bana en sevimsisi, bundan dolayı refi seçtik, ref daha güzeldir, birinci vech daha güzeldir, eğer şöyle denilseydi o da doğru olurdu, dilersen nasb dilersen ref ile okursun” ve benzeri ifadeler kullanmışlardır. Bazen de, ihtilaf edilen bazı kıraatleri, “ben bundan hoşlanmıyorum, bu kıraatte çirkinlik vardır, ben bu kıraatten başkasını caiz görmüyorum, bundan başkası caiz değildir” gibi sözlerle tenkit etmişlerdir.

Halis Albayrak, Taberî’nin kıraatler arasında tercihlerde bulunmanın gerekli olduğu düşüncesinde olduğunu ifade ettikten sonra Taberî’nin kıraatler konusunda öne çıkmasının nedenini tercih ve tenkite başvurması olarak açıklamıştır: “Kıraat alanında Taberî’yi farklı kılan, onun ilmî bir tenkit yöntemiyle farklı okuyuşlar arasında rahatlıkla tercih yapabilmesidir. Taberî için kendisine ulaşan çeşitli kıraatler, öncelikle anlam ve dil açısından eleştirel bir yöntemle değerlendirilmesi gereken malzemelerdir” (Albayrak, 2002: 360). Taberî’nin

tercihte bulunmasını gerektirecek üç temel sebepten söz edilebilir: 1. Kıraatin dil açısından yanlışlığı veya fasih olmayışı. 2. Kıraatin, anlam açısından eleştiriye açık olması. 3. Kıraatin yaygın olmayışı veya mushafın resm-i hattına aykırılığı. Şu halde Taberî, dil açısından sorun yoksa kıraatler arası tercihte bulunmaz” (Albayrak, 2002: 363).

Said Lebib, kıraatleri birbirleriyle kıyaslayıp birini diğerlerinden daha zayıf ve daha az değerli gösterecek şekildeki ifadeleri nakledip, bu tür ifadeleri yanlış bulduğunu belirtip eleştirmiştir: “Ebu’l-Abbas et-Tanafisî el-Bağdadî, şöyle demiştir: “Kıraatların en güzelini isteyen Ebu Amr’ın, aslı (esas geldiği şekli) isteyen İbn Kesir’in, en fasihini isteyen Asım’ın, en garibini isteyen İbn Amir’in, eser (rivayet)i isteyen Hamza’nın, en zarifini isteyen Kisaî’nin, sünneti isteyen ve Nafi’nin kıraatını alsın.” Bu tehlikeli sözden şu anlaşılır: Bir kıraat, diğer kıraatlerden daha güzeldir. Bir kıraat asıl, diğerleri ise asıl değildir. Bir kıraat en fasih, diğerleri fasihdir veya fasih değildir. Bir kıraat garib, diğerleri daha az garib veya garib değildir. Bir kıraat eser (rivayet), diğerleri eser değildir. Bir kıraat, diğer kıraatlerden daha zariftir. Bir kıraat sünnet, diğerleri sünnet değildir... Bize göre, Tanafisî’nin bu sözleri söylemesi yanlıştır. Çünkü, kıraatler tevkifidir, ihtiyarı değildir” (Lebib, ts: 186-187).

Said Boşat, Ebu Hayyan’ın başını çektiği bir iki alim dışında tercihin genel olarak kabul edildiği sonucuna ulaşmıştır (Boşat, 2020: 93). Bu araştırmaya göre de kıraatlerde tercih olgusunun kıraat alimleri ve müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından kabullenilip kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Kıraatlerde tercih yapılmasına karşı çıkılmasına rağmen birçok alim tercihte hatta tenkitler de bulunmuşlar ve tercihte bulunmayı savunmuşlardır: İbn Rüşd’e, “Müfessir ve nahivcilerin kitaplarında iki mütevatir kıraatten birinin tercih edilmesinden ve onların, “bu kıraat daha güzeldir” sözlerinden sorulmuş. “Böyle yapılması doğru mudur, yoksa yanlış mıdır?” denilmiştir. İbn Rüşd ise “Kıraatlerden bazısının daha güzel bulunması ve diğer bazılarına tercih edilmesi, i’rab yönünden daha açık, nakilde daha sahih ve lafızda daha kolay olması sebebiyledir. Buna karşı çıkılmaz. Verş rivayeti gibi ki (Endülüsdeki) bizden önceki şeyhler onu tercih etmiştir. Hemzelerin teshili ve birçok yerde (hemzenin) tahkikinin terkinden dolayı imam camide ondan başkasıyla okumuyordu” (İbn Aşur, ts: 1/62).

Yukarda naklettiğimiz açıklamalardan ve alimlerin değerlendirmelerinden, kıraatlerde tercih ve tenkit olayının uzun bir geçmişi olduğu ve alimlerden büyük çoğunluğunun kıraatler arasında tercihte bulunmayı normal karşıladığı, tenkit olayına ise daha az ilgi duyulduğu ortaya çıkmaktadır.

Kıraatlerde Tercih ve Tenkitlere Örnekler

Kıraatlerde tercih ve tenkit olayı içiçe girmiştir. Bir âlimin tercihte bulunduğu bir kıraat ihtilafında başka bir alim tenkitlerde bulunabilmiştir. Farklı kıraatleri bulunan herhangi bir ayet ele alınırken bir alim, yalnızca o kıraatlerden birini tercih edip herhangi bir tenkitte bulunmazken, başka bir alim aynı ayetteki kıraatlerle ilgili olarak hem tercih hem de tenkitte bulunabilmektedir. Bu yüzden kıraatlerde tercih ve tenkit örneklerini ayrı başlıklar halinde ele almayıp birlikte inceledik.

1. (وَإِذْ وَاَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً) (el-Bakara 2/51) ayetindeki (وَاعَدْنَا) lafzını, İmam Ebu Amr elif'siz olarak sülâsî babadan (وَاعَدْنَا) diğer kıraat imamları ise elif'le mufaale babından (وَاعَدْنَا) okumuşlardır.

Ebu Ubeyd, elif'siz olan İmam Ebu Amr'ın (وَاعَدْنَا) kıraatini seçmiş, onu tercih etmiş ve (وَاعَدْنَا) şeklindeki diğer kıraat reddetmiştir. “Çünkü mufaale babından olan kıraatte, karşılıklı vaadleşme vardır. Karşılıklı vaadleşme ise ancak insanlar arasında olur. Tek olan Allah'tan ise ancak vaad ve vaid olur. Bu, Kur'an'daki ayetlere göre de böyledir. (وَاعَدْنَا) (İbrahim 14/22) ve (وَاعَدْنَا) (en-Nûr 24/55) ayetlerinde olduğu gibi” demiştir. Ebu Hatim de, aynı gerekçelerle elif'siz (وَاعَدْنَا) kıraatini tercih etmiştir. Mekki, Nehhas ve Zeccac ise elif harfiyle (وَاعَدْنَا) kıraatini tercih etmiştir...” (Kurtubî, 1987: 1/394).

Taberî, iki kıraat arasında bir fark görmemiş, “İki kıraatten birinde diğerinin manasını iptal edecek bir durum yoktur” demiştir (Taberî, 1988: 1/279).

2. el-Bakara 106. ayetindeki (مَا نُنَسِّخُ) lafzını, İmam İbn Amir ifal babından (مَا نُنَسِّخُ), diğer kıraat imamları ise sülâsî babdan (مَا نُنَسِّخُ) okumuştur. İbn Amir'in kıraati için, Ebu Hatim, “Bu kıraat galattır, yanlıştır”, Ebu Ali de “Bu, lügat değildir” demişlerdir (Kurtubî, 1987: 2/67).

Taberî, (مَا نُنَسِّخُ) kıraati için, “Bu kıraat, meşhur nakille gelen kıraatin dışına çıktığı için bize göre hatadır” demiştir (Taberî, 1988: 1/478).

Mekki de çoğunluğun kıraatini tercih etmiş, bunun Ebu Ubeyd ve başkalarının da tercihi olduğunu söylemiştir (Mekki, 1987: 1/258).

3. (فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) (el-Bakara, 2/117) ayetini yedi imamdan İmam İbn Amir nasb, diğer kıraat imamları ise ref ile okumuşlardır. Ferra, “Bu merfudur, nasb olmaz” demiştir. Enam Suresi 73. ayetini misal verip “Ref'ten başkası olmaz” demiştir. Yine, en-Nahl Suresi 40. ve Yasin Suresi 82. ayetlerini misal verip “Bunlarda nasb caizdir. Çünkü (أَنْ) ile nasb edilen fiile atfedilmiştir. İbn Amir ve Kisaî hariç diğer kıraat imamlarının hepsi bu ikisinde ref ile okumuşlardır. Ref doğrudur. Her ne kadar Kisaî, bu iki ayette (Nahl, 16/40 ve Yasin, 36/82) ref'i caiz görmese de ref, bana bu iki vechin en sevimli olanıdır” diye devam etmiştir” (Ferra, ts: 1/74-75).

Mekki ise, Bakara Suresi 117. ayeti için, “Nasb şekli, müşkil ve zayıftır” demiş ve ref'i tercih ettiğini belirtmiştir (Mekki, 1987: 1/261).

4. (قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمْتَعَهُ قَلِيلًا ثُمَّ اضْطَرَّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ) (el-Bakara 2/126) ayetindeki (فَأَمْتَعَهُ) lafzını İmam İbn Amir ifal babından (فَأَمْتَعَهُ) diğer kıraat imamları ise tefil babından (فَأَمْتَعَهُ) okumuşlardır. (اضْطَرَّهُ) lafzını İbn Amir, vasl hemzesiyle (ثُمَّ اضْطَرَّهُ) diğerleri ise kat' hemzesiyle (أَضْطَرَّهُ) okumuşlardır. Nehhas, çoğunluğun kıraatini tercih etmiş, hemzenin fethi, mim'in sükunu ve vasl hemzesiyle olan İbn Amir'in kıraatini şaz saymıştır (Kurtubî, 1987: 2/119). Mekki, çoğunluğun kıraatini tercih etmiş, Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim'in de bunu tercih ettiğini söylemiştir (Mekki, 1987: 1/265). İbn Zencele de çoğunluğun kıraatini tercih etmiştir (İbn Zencele, 1979: 114).

5. (سَلِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ) (el-Bakara 2/211) ayetindeki (سَلِّ) lafzı için Ferra şöyle demiştir: “Kur'an'da hiçbir şekilde hemzelenmez. Çünkü eğer hemzelenirse elif'le (سَلِّ) olur. Bilhassa emirde hemzenin terki gerekir. Çünkü o, söz arasında çok geçer. Bundan dolayı (كُلُّ ، خَذٌ ، كُلُّ) dedikleri gibi bunun da hemzesi terkedilmiştir. Emirde hemzelemezler fakat nehiy ve daha başkalarında hemzelerler. Bazen emirde de hemzelemişlerdir, fakat Kur'an'da kesin olarak hemzenin terkiyle gelmiştir. İmam Hamza, fa veya vav

harfi bulunduğu emirde de hemzeliyordu. (فَأَسْأَلُ الَّذِينَ (وَإِسْأَلُ الْقُرْيَةِ الَّتِي كُنَّا فِيهَا) (Yunus, 10/94) ve (يَقْرُؤُونَ الْكِتَابَ) (Yusuf, 12/82) ayetlerinde olduğu gibi. Ben bundan hoşlanmıyorum. Çünkü, eğer hemzeli olursa, (فَأَضْرِبُ لَهُمْ (واضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا) (Yasin, 36/13) ayetlerinde elifle yazdıkları gibi bunda da elif'le yazılır” (Ferra, ts: 1/124-125).

6. (وَ لَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ) (el-Bakara, 2/237) ayetindeki (وَ لَا تَنْسُوا) lafzını yedi kıraat imamı (وَ لَا تَنْسُوا), Yahya b. Yamer ise kesrayla (وَ لَا تَنْسُوا) okumuştur. Hz. Ali, Mücahid, Ebu Hayve ve İbn Ebi Abele ise (وَ لَا تَنْسُوا الْفَضْلَ) şeklinde okumuştur. Kurtubî, yedi kıraat imamından hiçbirini böyle okumadığı halde, bu kıraat için “Manası sağlam bir kıraattir” demiştir (Kurtubî, 1987: 3/208). Kurtubî'nin bu değerlendirmesi, muhakkik ilim adamlarının değerlendirme kriterlerine objektif olarak baktıklarını göstermesi açısından önemlidir. Yedi veya on kıraat imamının kıraatleri dışında gelen rivayetlere de sahihlik şartlarını dikkate alarak tarafsız olarak yaklaşabilmektedirler. Bir çok alim, doğru olduğuna inandıkları görüşleri kimden gelirse gelsin kabul etmişler, yanlış bulduklarını ise aynı şekilde kimden gelirse gelsin reddetmişlerdir. Bu anlayışa göre sahihlik şartlarını taşıyan kıraat, hangi imamdan gelirse gelsin kabul edilmeli, bu şartları taşımayan ise kimden gelirse gelsin reddedilmelidir.

7. (وَ اتَّقُوا اللَّهَ تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ) (en-Nisâ, 4/1) İbrahim en-Nehaî, Katade, A'meş ve Hamza (الْأَرْحَامَ) lafzını (بِهِ) lafzına atfederek mecur, diğerleri Allah'a atfederek mansub okumuşlardır. İmam Hamza'nın cer ile (الْأَرْحَامَ) kıraati tenkit edilmiştir (İbn Zencele, 1979: 188-190). Ferra, “Bu, kendisinde çirkinlik bulunan bir kıraattir” demiştir (Ferra, ts: 1/252).

“Basralıların önde gelenleri, “Bu, öyle bir hatadır ki, bununla kıraat helal değildir” demişlerdir. Kufeliler ise, “Bu kıraat, çirkindir” demişler, fakat bu sözlerine bir şey ilave edip de çirkinlik sebebinin zikretmemişlerdir. Tenkit edenler yine, “Cer hususunda, zahir ismin gizli isme atfı, cerreden açık olduğunda çirkin olmaz. (Burada ise açık değildir)” demişlerdir. Sibeveyh'e göre bu, şiir dışında caiz olmayan çirkin bir kıraattir. Ebu'l-Abbâs el-Müberred, “Eğer (وَ مَا أَنْتُمْ بِمُصْرِحِي) (İbrahim, 14/22) ve (وَ اتَّقُوا اللَّهَ) (Nisa, 4/1) şeklinde cer ile okuyan bir imamın arkasında namaz kılsaydım, ayakkabımı alır çeker giderdim, o imamın arkasında namaz kılmayı hemen terk ederdim” demiştir. Zeccac ise, “Hamza'nın kıraati, Arapça yönünden zayıf ve çirkin olmasının yanında dinin esası bakımından da büyük bir hatadır. Çünkü Hz. Peygamber (sav), “Babalarınız üzerine yemin etmeyiniz” buyurmuştur. O halde Allah'tan başkası adına yemin etmek caiz olmadığına göre, rahimle yemin etmek nasıl caiz olur?” demiştir...” (Kurtubî, 1987: 5/2-3).

Ebu Nasr eş-Şirazi ise, “İmam Hamza'nın cer ile (الْأَرْحَامَ) kıraatini zayıf görüp tenkit ettiği için Zeccac'ı hatalı bulmuştur. “Böyle sözler, dinin imamları katında merduttur. Çünkü kıraat imamlarının okuduğu kıraatler, Hz. Peygamber'den sabit olmuştur. Kim, cer ile (الْأَرْحَامَ) kıraatini veya yedi imamın kıraatlerinden herhangi birini reddederse, Hz. Peygamber'e karşı çıkmış, onu reddetmiş ve onun okuduğunu çirkin bulmuş demektir. Bu ise, kendisinde lügat ve nahiv imamlarının taklit edilemeyeceği tehlikeli bir durumdur. Belki de tenkit edenler, bu kıraatin dışındakiler ondan daha fasih olmakla birlikte, bu kıraatin de sahih ve fasih olduğunu kastetmişlerdir. Biz kıraatlerdeki farklı okuyuşların hepsinin fesahat yönünden

en yüksek derecede olduklarını iddia etmiyoruz” demiştir (Zerkanî, 1988: 1/449). Şirazi'nin, cer ile (الزحام) kıraatini reddedenin, Hz. Peygamber'in kıraatini çirkin bulmuş, onu reddetmiş manasına geleceği iddiası doğru değildir. Çünkü tenkit edenler, bunun Hz. Peygamber'den gelmediğini, böyle bir kıraatin ancak hatalı içtihat veya nakildeki bir hata sebebiyle ortaya çıktığını söylüyorlar. Dolayısıyla bunu Hz. Peygamber'in kıraati olarak kabul etmiyorlar. Tenkitte bulunan alimlerin amacı, Hz. Peygamber'e nispetini hatalı buldukları kıraatlerin ona ait olmadığını ortaya koymaya ve böylece Hz. Peygamber'in gerçek kıraatini tespit etmeye çalışmaktır.

Taberî de, “(الزحام) lafzında, karinin nasbdan başkasını okumasını caiz görmüyoruz. Çünkü Araplar, şiir zarureti dışında zahir bir ismi, cer halindeki kinaye bir isme atfetmezler” demiştir (Taberî, 1988: 3/228).

8. (و... كَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ) (el-Enâm, 6/137) ayetini İbn Amir dışındaki kıraat imamaları yukardaki şekilde, İbn Amir ise (زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ) şeklinde (زَيْنٌ) fiilini meçhul, (قَتَلَ) kelimesini merfu, (أَوْلَادَهُمْ) kelimesini mansub, (شُرَكَائِهِمْ) kelimesini de (قَتَلَ) kelimesine izafetle mecrur okumuştur.

Taberî, (زَيْنٌ) fiilinde za'nın fethi, (زَيْنٌ) fiilinin mefulü olarak (قَتَلَ) kelimesinin nasbı, (قَتَلَ) kelimesine izafetle (شُرَكَائِهِمْ) kelimesinin cerri ve fail olarak (شُرَكَائِهِمْ) kelimesinin refinden başka kıraati caiz görmüyorum. Çünkü tevilde de açıklandığı gibi müşriklere çocuklarını öldürmeyi güzel gösteren Allah'a ortak koştukları ilahlarıdır” demiştir (Taberî, 1988: 5/44). Dolayısıyla İbn Amir'in kıraatini caiz görmemiştir.

Mekkî de, İbn Amir'in kıraati için, “Bu kıraatte zayıflık vardır” diyerek sebeplerini izah etmiş ve çoğunluğun kıraatini tercih etmiştir (Mekkî, 1987: 1/454).

Zemahşerî de İbn Amir'in bu kıraatini doğru bir kıraat olarak kabul etmemiş ve tenkit etmiştir. “Zaruret yerlerinde, yani şiirde bile olsa çok çirkin ve merdut bir şey olurdu. O halde bu nesirde nasıl olabilir? Hele, nazımın güzelliği ve cezaleti ile muciz olan Kur'an'da nasıl olabilir?” demiştir (Zemahşerî, 1979: 2/67).

İbn Müneyyir, Zemahşerî'yi İbn Amir'in (el-Enâm, 6/137) kıraatini reddettiği için tenkit etmiştir: “Zemahşerî, körlük binetine binmiş, gerçeği bilmiyor. O yedi kıraat imamından her birinin, kendi okuduğu kıraati nakil ve duyarak değil de, kendi içtihadıyla seçtiğini, tespit ettiğini zannediyor” demiştir (Kasımî, 1990: 254-255; Lebib, ts: 176, 178).

9. Tevbe Suresi 12. ayetindeki (لَا اِيْمَانَ لَهُمْ) lafzını, İmam İbn Amir hemzenin kesriyle (لَا اِيْمَانَ لَهُمْ), diğer kıraat imamları ise hemzenin fethiyle (لَا اِيْمَانَ لَهُمْ) okumuşlardır.

Taberî, hemzenin fethasından başka kıraati caiz görmediğini söylemiştir (Taberî, 1988: 6/89). Mekkî de hemzenin fethasıyla olan kıraati tercih etmiştir (Mekkî, 1987: 1/500).

10. (وَ قَضَىٰ رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْا اِلَّا اِيْمَانَ) (el-İsrâ, 17/23) ayetindeki (وَ قَضَىٰ) lafzı, İbn Mesud'un mushafında (وَ وصى) şeklindedir. İbn Mesud'un ashâbı ile Hz. Ali, Übeyy ve İbn Abbas'ın kıraatleri de böyledir. İbn Abbas şöyle demiştir: “Bu, esasında (وَ وصى) dır. İki vav (وَ) harfinden biri sad (ص) harfiyle bitişmiş ve (وَ قَضَىٰ) okunmuştur. Çünkü, eğer (وَ قَضَىٰ رَبُّكَ) (Rabbin hükmetti) olsaydı, hiçbir kimse Allah'a isyan edemezdi.” (Kurtubî, 1987: 10/237).

11. (وَ كَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ) (el-Enbiyâ 21/88) ayetindeki (نُنْجِي) lafzını İmam Asım'ın ravisi Ebu Bekir ve İbn Amir tek nun (ن) ve cim (ج) harfinin şeddeleriyle (نُنْجِي), diğer kıraat imamları ise iki nun (ن) harfiyle ve şeddetsiz olarak

(نُنْجِي) okumuşlardır.

Taberî, “Bize göre, başkasına cevaz vermediğim ve doğru olan kıraat, kurranın icma etmesinden dolayı iki nun (ن) harfi ve şeddetsiz cim (ج) harfi ile olan şehirlerin karilerinin kıraatleridir. Onun dışındakiler hatalıdır” demiştir (Taberî, 1988: 10/82).

Mekkî de şöyle demiştir: “Ebu Ubeyd, mushafa uyarak tek nun harfiyle olan kıraati (نُنْجِي) tercih etmiştir. Gizli mastarı, failin yerine koyarak (الْمُؤْمِنِينَ) lafzını mansub kılmış ve ya (ي) harfini feth makamında sakın yapmıştır. Bütün bunlar, çok çirkindir. Ebu Ubeyd, aslının iki nun harfi ve şeddeyle (نُنْجِي) olup sonra ikinci nunharfinin cim harfinde idgam edildiğini de tercih etmiştir. Bu ise çirkin bir hatadır. Şeddeli harfde idgam caiz değildir. Kendisi şeddeli olup, evveli sakın olduğu halde nun harfi, cim harfinde nasıl idgam edilir? Nun harfinin, cim harfinde idgamı hiçbir kimseye göre caiz değildir... İbn Kuteybe de iki nun harfiyle olan cemaatin kıraatini tercih etmiştir. Doğru olan da budur” (Mekkî, 1987: 2/113-114; Dimyatî, 1987: 2/266-267).

12. en-Nûr Suresi 35. ayetindeki (دَرِي) lafzını İmam Nafi, İbn Kesir, Hafs ve İbn Amir, dal (د) harfinin dammesi, ya (ي) harfinin şeddeleriyle hemzesiz ve medsiz olarak (دَرِي), İmam Asım'ın ravisi Ebu Bekir ve Hamza med ve hemzeyle (دَرِي), İmam Ebu Amr ve Kisaî ise dal (د) harfinin kesrası, med ve hemzeyle (دَرِي) okumuşlardır (Mekkî, 1987: 2/137).

“Nehhas, Ebu Ubeyd'in, İmam Ebu Amr ve Kisaî'nin kıraatini çok zayıf bulduğunu ve sebebini naklettikten sonra şöyle devam etmiştir: “İmam Hamza'nın kıraati için lügatçilerin hepsi, caiz olmayan bir hatadır. Arapçada (فَعِيلٌ) vezninde bir isim yoktur, demişlerdir. Ebu Ubeyd, bu konuda itiraz edip Hamza'nın kıraati için delil getirmiştir: “Bu, (فَعِيلٌ) değil, (سُبُوْحٌ) gibi (فَعُوْلٌ) vezindedir. Vav harfinden ya harfine çevrilmiştir. Nitekim (عَتِيٌّ) denilmektedir.” demiştir. Ebu Ubeyd'in bu itirazı ve delil getirmeye çalışması, daha büyük ve daha şiddetli bir hatadır. Çünkü bu, kesinlikle caiz değildir. Eğer caiz olsaydı, (سُبُوْحٌ) lafzında (سُبِيْحٌ) denilebilirdi. Bunu ise hiçbir kimse söylememiştir. Fakat (عَتِيٌّ) böyle değildir. İki arasında ki fark apaçıktır...” (Kurtubî, 1987: 12/261-262).

13. (...فَمَا آتَانِ اللهُ) (en-Neml 27/36) ayetini, İmam Nafi, Ebu Amr, Hafs ve Yakup ya (ي) harfi ilavesiyle (فَمَا آتَانِي اللهُ) diğerleri ise ya (ي) harfi ilave etmeden (فَمَا آتَانِ اللهُ) okumuşlardır.

Ferra şöyle demiştir: (فَمَا آتَانِي اللهُ) demedi. Çünkü kitaptan ya (ي) harfi hafzedilmiştir. Hafzedilen ya (ي) ve vav (و) harflerinin Kur'an'a ziyade edilmesini kim caiz görebilir? (فَمَا آتَانِي اللهُ) şekliyle caiz olur. Fakat, ben bundan hoşlanmıyorum ve bunu almam. Arapçadan ve kurranın kıraatinden bir vecih bulduğumda mushafa uymak, ona muhalefet etmekten bana daha sevimlidir. İmam Ebu Amr, (إِنَّ هَذَيْنِ لَسَاحِرَانِ) (Taha, 20/63) okuyordu. Ben buna cüret edemem. Yine Ebu Amr, kitaba bir vav (و) harfi ilave ederek (فَاصْدَقْ وَ اَكُوْنُ) (el-Münafikûn, 63/10) okuyordu. Ben bunu sevmiyorum.” (Ferra, ts: 2/293-294).

14. (لَعْنًا كَبِيْرًا) (el-Ahzâb 33/68) ayetini, yedi imamdan sadece Asım ba (ب) harfi ile (كَبِيْرًا), diğer kıraat imamları ise sa (ث) harfi ile (كَثِيْرًا) okumuşlardır.

Ferra, “Sa (ث) harfi ile kıraat, Yahya b. Vessab hariç avamın kıraatidir. O, ba (ب) harfi ile okumuştur. Bu, ba (ب) harfi ile kıraat, İbn Mesud'un da kıraatidir. Biz, ba (ب) harfi ile (كَبِيْرًا) kıraatini caiz görmüyoruz. Çünkü çokluk kastedilmiştir” demiştir (Ferra, ts: 2/351). Taberî ve Mekkî

de sa (ث) harfi ile olan (كثيْرًا) kıraatini tercih etmişlerdir (Taberî, 1988: 12/50; Mekki, 1987: 2/200).

15. (بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ) (es-Saffât 37/12) ayetinde ki (عجبت) lafzını İmam Hamza, Kisaî ve Halef ta (ت) harfinin dammesiyle (عَجِبْتُ), diğer kurra ise Hz. Peygamber'e hitapla ta(ت) harfinin fethasıyla (عَجِبْتُ) okumuşlardır (Mekki, 1987: 2/223; Dimyatî, 1987: 2/408-409).

“Şureyh'in kıraati da ta (ت) harfinin fethasıyla. Şureyh damme ile olan kıraati inkar ederek, “Allah, herhangi bir şeyden dolayı hayret etmez. Bilmeyen kimse hayret eder, Allah için böyle bir şey düşünülemez” demiştir. Ebu Ubeyd ve Ferra ise ta (ت) harfinin dammasıyla olan kıraati tercih etmişlerdir. Hz. Ali ve İbn Mesud'un da ta (ت) harfinin dammasıyla okudukları rivayet edilmiştir. Ferra bu ayet hakkında, “İnsanlar, ta (ت) harfinin nasbı ve refiyle okumuşlardır. Ref bana daha sevimlidir. Çünkü bu kıraat Hz. Ali, İbn Mesud ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir” demiştir. A'meş, Şureyh'in yukarıdaki sözünü İbrahim'e söylediğinde, İbrahim, “Şureyh, kendi görüşünü beğenen bir kişiydi. İbn Mesud, Şureyh'ten daha alimdi. O da, ta (ت) harfinin dammesiyle (عَجِبْتُ) okurdu” diye cevap vermiştir” (Kurtubî, 1987: 15/69-70).

16. (وَأَخْرَجْنَا مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجًا) (Sâd 38/58) ayetini Mücahid, Ebu Amr ve Yakup, (أَخْرَجَ) şeklinde çoğul, diğerleri ve (أَخْرَجَ) şeklinde tekil okumuşlardır.

İmam Ebu Amr, (أَزْوَاجًا) lafzından dolayı, “Çoğuldan tekil ile haber verilmez” diyerek (أَخْرَجَ) şeklindeki tekil kıraati inkar etmiştir. Asım el-Cahderî de, “Eğer (أَخْرَجَ) (çoğul biçimiyle) olsaydı (مِنْ شَكْلِهِ) olması gerekirdi.” diyerek (أَخْرَجَ) şeklindeki çoğul okuyuşu reddetmiştir. Kurtubî, “İki redde de gerek yoktur. Çünkü iki kıraat de sahihtir” demiştir.” (Kurtubî, 1987: 15/222).

Ferra ise, “Çoğul şekli caiz olmakla birlikte, çoğunluğa uymak ve Arapça yönünden açıklanış şeklinden dolayı ben bu çoğul kıraatini sevmiyorum” demiştir (Ferra, ts: 2/411). Taberî de tekil kıraati tercih etmiştir (Taberî, 1988: 12/178).

17. (...أَسْيَابَ السَّمَوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى) (el-Mümin 40/37) ayetindeki (فَأَطَّلِعَ) lafzını İmam Asım'ın ravisi Hafs nasb ile (فَأَطَّلِعَ), diğer kıraat imamları ise ref ile (فَأَطَّلِعَ) okumuşlardır (Mekki, 1987: 2/244).

Taberî, ref şeklinden başkasının caiz olmadığı görüşündedir (Taberî, 1988: 12/66). Dolayısıyla Taberî, bizim bugün de okuduğumuz Hafs'ın nasb ile (فَأَطَّلِعَ) kıraatini caiz görmemektedir.

18. (...عَرَفَ بَعْضُهُ وَ أَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ) (et-Tahrîm 66/3) ayetindeki (عَرَفَ) lafzını, yedi imamdan Kisaî, şeddesiz olarak sülâsî babdan (عَرَفَ) okumuş, diğer kıraat imamları ise şeddeli olarak tefil babından (عَرَفَ) okumuşlardır (Mekki, 1987: 2/325; Dimyatî, 1987: 2/547).

“Çoğunluğun kıraati şeddeyle (عَرَفَ) dir. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmiştir. Hz. Ali, Talha b. Musarrif, Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Hasan, Katade, Kelbî ve A'meş ise şeddesiz olarak (عَرَفَ) okumuşlardır. Ata, “Ebu Abdurrahman es-Sülemî, bir kimseyi şeddeyle (عَرَفَ) okuduğunu işittiğinde, onu taşladı” demiştir.” (Kurtubî, 1987: 18/187).

Ata'dan rivayet edilen bu olay sahih olarak kabul edilirse, Sülemî'nin, şeddeyle (عَرَفَ) kıraatini Hz. Peygamberimiz'den geldiğine inanmadığını gösterir. Yedi imamdan Kisaî hariç, diğerlerinin hepsi de şeddeyle okumuşlardır. Sülemî, yedi imamdan altısının ittifak ettiği bir kıraate karşı çıkmış, onu reddetmiştir.

19. (نَزَّاعَةً لِّلشَّوَى) (Mearic, 70/16) ayetindeki (نَزَّاعَةً) lafzını, İmam Asım'ın ravisi Hafs nasb ile (نَزَّاعَةً), diğer

kıraat imamları ise ref ile (نَزَّاعَةً) okumuşlardır (Dimyatî, 1987: 2/561).

Taberî, “Nasb ile okumaya Arapça yönünden bir vecih olsa bile, kurra refinde icma ettiği için, bu kıraatte nasb ile okumak caiz değildir. Nasb ile okuyan bir kari de yoktur” demiştir (Taberî, 1988: 14/75). Taberî, bu görüşüyle bugün bizim ve dünyadaki Müslümanların büyük çoğunluğunun okuduğu İmam Asım'ın Hafs rivayetini, bu nasb ile (نَزَّاعَةً) kıraatinde caiz görmemiştir.

Mekki de ref ile (نَزَّاعَةً) kıraatini tercih etmiştir (Mekki, 1987: 2/336).

20. Zeccac, Ebu Amr'ın Nuh Suresi 4. Ayetindeki (يَغْفُرُ لَكُمْ) ra harfini lam harfinde ((يَغْفِرُكُمْ)) şeklinde, idgam etmesi hakkında, “Bu kıraat, fahiş bir hatadır” demiştir (Zerkeşi, 1972: 1/322).

Kıraatlerde tercih ve tenkitte bulunan alimlerin örneklerini verdiğimiz tercih ve tenkit sebeplerini göz önüne aldığımızda şu durum ortaya çıkmaktadır: Alimler, tercih ve tenkitte bulunurlarken sahihlik şartları olarak belirlenen kuralları dikkate almışlardır, rivayetlerden bağımsız olarak bireysel içtihatlarına göre hareket etmemişlerdir. Tercih sebeplerinin ve tenkitlerin çoğu, sahih senetle gelmiş olmak, Hz. Osman Mushafının hattına uygun olmak ve Arapça dilbilgisi kurallarına uygun olmak gibi yönlerden ele alınmıştır. “Kurranın çoğunluğu böyle okumuştur, Arapçada böyle bir vecih yoktur” vb. sözler söylemişlerdir.

İşte bu gibi tercih ve tenkitler, yedi imam ve diğer kurradan gelenlerin tek tek hepsinin Hz. Peygamber'den sahih olarak gelmemiş olabileceği ihtimalini de ortaya çıkarır. Bu durumda şu söylenebilir: Üzerinde ittifak edilen kıraatlerin, Hz. Peygamber'e aidiyeti kesindir. Fakat ihtilaf edilen kıraatlerin sahihlik şartlarını taşıyanlardan biri Hz. Peygamber'e aittir, diğerleri ise Hz. Peygamber'in ruhsat verdiği sahih kıraatlerdir. Sahihlik şartlarını taşımayanlar ise durumlarına göre zayıf, şaz veya batıl kıraatlerdir.

Sonuç

Kıraat farklılıkları, Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren ortaya çıkmış bir durumdur. Daha sonraki dönemlerde de varlığını devam ettirmiştir. Kıraatler hususunda ihtilaflar artıp sahih isnadı bulunmayan, Hz. Osman tarafından çoğaltılan Mushafın hattına ve Arapça dilbilgisi kurallarına uymayan pek çok kıraat ortaya çıkınca bu sorunu ortadan kaldırmak isteyen âlimler, sahih kıraatle sahih olmayanın ayırt edilebilmesi için bu kriterleri ortaya koymuşlardır. Sahihlik şartları diye de adlandırdığımız bu kriterler alimlerin çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Bu kriterlere göre kıraat-ı aşere (on kıraat), bütün halinde genel anlamıyla sahih kabul edilmiştir. Fakat kıraat âlimleri tarafından bunlar arasındaki farklı kıraatler tek tek değerlendirildiğinde bunlar arasında tercih ve tenkitlerde bulunulmuştur. Farklı kıraatler arasından tercihte bulunmak, olmayan yeni kıraatler icat etmek anlamında değildir. Zaten var olan mevcut kıraatler arasından birini seçip tercih etmek anlamındadır. Tercihle bulunan âlimlerin, tercih ettiği kıraatler dışında kalanları reddettiği, onları sahih olarak kabul etmediği şeklinde bir sonuç çıkarılamaz. Tercihle bulunan kişi mevcut kıraatlerden sahih olarak kabul ettiği birini, kendine özgü sebeplerden dolayı daha çok öne çıkarıp tercih edebilir. Diğer kıraatleri tercih edip okuyanlara da herhangi bir eleştiri yöneltmez.

Kıraatlerden bazısını tenkit edenler ise tenkit ettikleri kıraatlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin sahih olmadığını ifade etmiş olmaktadır. Çünkü hiçbir Müslüman, Hz. Peygamber'e aidiyeti kesin olan bir kıraati eleştirmez, sahih değildir iddiasında bulunmaz. Kıraatleri tenkit eden alimlerin amacı, Hz. Peygamber'e ait olanla ona ait olmayan kıraati ayırt edip tespit etmeye ve ona ait olan kıraate uymaya çalışmaktır. Tenkit edilen kıraatleri, sahihliği üzerinde bütün alimlerin icma ettiği bir kıraat olarak kabul etmek isabetli olmaz.

Tenkit edilen kıraatler için, sahihlik şartlarını dikkate almadan yalnızca kıraatin nispet edildiği imamı dikkate alarak, sadece kişiye bağlılıkla sahih demek de makbul bir tavır olmaz. Çünkü tenkit edilen bu kıraatlerin Hz. Peygamber'den geldiği kesin olarak sabit olsaydı, hiçbir Müslümanın o kıraati tenkit etmesi caiz olmazdı. Çünkü Hz. Peygamber'in okuduğu veya müsaade ettiği bir kıraati tenkit eden, "Bu çirkindir, bu benim hoşuma gitmiyor, ben bunu sevmiyorum, bu hatadır, bununla kıraat caiz değildir" gibi sözler söyleyen, Hz. Peygamber'in kıraatini reddetmiş demektir. Bu ise asla bir Müslümanın yapacağı ve kabul edilebileceği bir davranış değildir. Bütün Müslümanlar, Hz. Peygamber'den sahih olarak geldiğine inanılan bütün söz ve uygulamalara saygı duyar ve onları uygulamaya çalışırlar. Bütün bunlar da açık olarak gösteriyor ki kıraatleri tenkit eden alimler, o kıraatlerin Hz. Peygamber'e nispetini doğru bulmadıkları için karşı çıkıyorlar. Bu alimlerin gayesi, Hz. Peygamber'e isnadı yanlış olan, hatayla Hz. Peygamber'e nispet edilen kıraatleri tespit etmek ve böylece Hz. Peygamber'in okuduğu, ondan nakli sahih olan gerçek kıraatini ortaya çıkarıp onu okumaya çalışmaktır.

Tenkit edilen kıraatler, yalnızca tenkit eden âlim tarafından sahih bulunulmamış demektir. Başka bir âlim tenkit edilen aynı kıraatte sahihlik şartları açısından herhangi bir kusur bulmayıp onu sahih kabul edebilir, hatta onu diğer kıraatlere üstün tutup tercih bile edebilir. Bundan dolayı herhangi bir kıraatle ilgili tenkiti, bütün âlimlerin üzerinde ittifak ettiği bir durum olarak görmemek gerekir. Kıraatlerdeki tenkitleri tek tek incelediğimizde hiçbir kıraatle ilgili olarak "bu kıraat kesinlikle yanlıştır, Hz. Peygamber'e ait değildir, bununla kıraat olunması asla caiz değildir" vb. şeklinde bir hüküm verilemez.

Kaynaklar

- Albayrak, H. "Taberî ve Kıraat (Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an Çerçevesinde)". *Kur'an Ve Tefsir Araştırmaları-IV*. ed. Bedreddin Çetiner. 355-386. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Boşat, S. "Kıraat İmamlarında İhtiyar Olgusu". *Hikmet Yurdu*, 13/25, (Ocak – Haziran 2020/1), 89-108.
- Buharî, M. (1992). *Sahihu'l-Buharî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çetin, A. (2005). *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Dağ, M. (2011). *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Danî, E. A. (1999). *Camiü'l-Beyan Fi'l-Kıraati's-Seb'a'l-Meşhure*. thk. M. Kemal Atik. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dimiyatî, A. (1987). *İthafü Fudalai'l-Beşer bi'l-Kıraati'l-Erbeate Aşer*. thk. Şaban Muhammed İsmail. Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Ebu Davud, S. (1992). *Sünen-i Ebi Davud*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Ebu Şame, Ş. *el-Mürşidü'l-Veciz*. thk. Dr. Tayyar Altıkulaç. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Enderabî, A. (1985). *Kıraatü'l-Kurrai'l-Marufin bi Rivayati'r-Ruvati'l-Meşhurin*. thk. A. Nasif el-Cenabî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Ferra, E. Z. (ts.). *Meani'l-Kur'an*. Beyrut: Daru's Surur, ts.
- Feyizli, H. T. (2018). *Kıraat-i Aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İbn Aşur, M. (ts.). *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*. Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye.
- İbn Cezerî, E. H. (ts.). *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. thk. A. Muhammed ed-Dabbâ. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbn Ebî Davud, E. A. (1936). *Kitabü'l-Mesahif*. thk. Arthur Jeffery. Mısır.
- İbn Kuteybe, E. M. (1981). *Tevilü Müşkili'l-Kur'an*. thk. A. Sakr. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Mücahid, E. (1972). *Kitabü's-Seba*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Daru'l-Maarif.
- İbn Zencele, E. Z. (1979). *Huccetü'l-Kıraat*. thk. S. el-Efganî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1979.
- Kaddurî, G. H. (1981). *Muhadarat fi Ulumi'l-Kur'an*. Bağdat: Daru'l-Küttâb.
- Karaçam, İ. (1990). *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kasımî, C. (1990). *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*. çev. Sezai Özel. İstanbul: İz Yayınları.
- Katip Çelebi, M. (ts.). *Keşfu'z Zünun*. Beyrut: Daru'l Fikr.
- Kattan, H. M. (1991). *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Kurt, E. (2022). *Siyer İlmine Kur'an-ı Kerim'in Vazgeçilemez Kaynak Oluşu*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Kurtubî, E. A. (1987). *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l Fikr.
- Lebib, S. (ts.). *el-Mushafu'l-Mürettel*. Kahire: Daru'l-Katibi'l-Arabî.
- Maşalı, M. E. (2016). *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları.
- Mekkî, E. T. (1979). *el-İbane an Meani'l-Kıraat*. thk. M. Ramadan. Dımaşk: Daru'l-Me'muni li't-Türas.
- Mekkî, b. E. T. (1987). *el-Keşf an Vucuhi'l-Kıraati's-Seb'i ve İlelihâ ve Hıccihâ*. thk. M. Ramadan. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Müslim, E. H. (1992). *Sahihu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesaî, E. A. (1992). *Sünen-i Nesai*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sagir, M. (1999). *el-Kıraatü's-Şazzetü ve Tevcihu'hâ'n-Nahviyyi*. Dımaşk: Daru'l-Fikr.
- Suyutî, C. (1988). *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Taberî, E. C. (1988). *Camiü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l Fikr.
- Temel, N. (2013). *Kıraat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Tetik, N. (1990). *Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Tirmizî, E. İ. (1992). *Sünenü't-Tirmizi*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ünal, M. (2005). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Ünal, M. "Bir Kıraat Terimi Olarak "Hüccet" in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi". *İslami Araştırmalar Dergisi*, 17/1 (2004), 69-83.
- Zehebî, Ş. (1988). *Marifetü'l-Kurrai'l-Kibar ale't-Tabakati ve'l-Asar*. thk. Beşşar Avvad Maruf vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Zemahşerî, E. C. (2009). *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*. thk. M. Abdüsselam Şahin. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zerkanî, M. A. (1988). *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Zerkeşî, B. (1972). *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*. thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Daru'l-Ma'rife.